

شخصیت و نقش حضرت زینب علیها السلام در قیام امام حسین علیه السلام در منابع اهل سنت

زهرا زحمتکش^۱

تاریخ پذیرش: ۰۰/۳/۱۶

تاریخ دریافت: ۹۹/۱۲/۱۷

چکیده

حضرت زینب علیها السلام آئینه تمام‌نمایی است که هرکس در او نظر کند، عظمت اهل بیت علیهم السلام را مشاهده می‌نماید. خطبه‌های زینب کبری علیها السلام در کوفه و شام، اسناد گویایی است که مقام علمی او را به اثبات می‌رسانند. نکات علمی، ادبی و معانی به کار رفته در خطبه‌های سفیر کربلا به حدی است که ذهن هر خواننده آگاه و اندیشمند را به تماشای فرازهای ظریف و بلیغ آن می‌نشانند. حضرت زینب علیها السلام، شخصیتی کم‌نظیر در جهان اسلام به شمار می‌رود، شخصیتی که دارای جایگاه ویژه با خصوصیات منحصر به فرد، نزد اهل سنت است. از این رو بسیاری از دانشمندان اهل سنت درباره حضرت زینب علیها السلام قلم زده و گزارش‌هایی در احوال و زندگانی آن حضرت ثبت کرده‌اند. پژوهش حاضر با روش توصیفی - تحلیلی و شیوه کتابخانه‌ای، به شخصیت حضرت

۱. مدرس جامعه المصطفی‌العالمیه نمایندگی مشهد (z.zahmatkesh1@yahoo.com)

زینب علیها السلام و نقش ایشان در قیام امام حسین علیه السلام در منابع اهل سنت پرداخته است. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که اهل سنت در گزارش حوادث عاشورا ابعاد مختلفی از شخصیت حضرت زینب علیها السلام و نقش ایشان در قیام امام حسین علیه السلام، را مطرح کرده‌اند. چنین گزارش‌هایی حاکی از عظمت حضرت زینب علیها السلام و نقش ایشان در قیام امام حسین علیه السلام و بزرگی مصیبت وارده بر اهل بیت علیهم السلام است.

کلیدواژه‌ها: اهل سنت، حضرت زینب علیها السلام، قیام عاشورا، منابع حدیثی.

مقدمه

منابع حدیثی اهل سنت شامل کتاب‌های تاریخی، سیره، شرح حال، جوامع حدیثی، معجم‌های احادیث و... از قرن دوم هجری تاکنون دارای احادیث و گزارش‌هایی درباره اهل بیت علیهم السلام، همسران و اصحاب آن حضرت هستند. چهره تابناک و نورانی اهل بیت علیهم السلام، در منابع حدیثی اهل سنت می‌درخشد و علی‌رغم منع ثبت و روایت حدیث به‌ویژه احادیث فضایل اهل بیت علیهم السلام در زمان خلفا مشاهده می‌شود که روایات درباره فضایل و ویژگی‌های آن حضرت در این منابع کم نیست. این پژوهش به دنبال پاسخ به پرسش زیر است: شخصیت حضرت زینب علیها السلام و نقش ایشان در قیام امام حسین علیه السلام در منابع اهل سنت چگونه تشریح شده است؟

حضرت زینب علیها السلام، بانوی قهرمان اسلام، در کنار سیدالشهداء و پس از آن در اسارت، مسئولیت بزرگی را بر عهده داشت. ایشان با حضور در بزرگ‌ترین نهضت اسلام، با روشنگری‌های خود، همه را از حقیقت عاشورا آگاه و دست‌گام اموی را رسوا کرد. وی با غلبه نیروی تفکر و تعقل بر احساس در این واقعه، جریان اسارت را به خوبی مدیریت کرد؛ همچنین با سخنوری و فصاحت پرده از فسادهای دستگاه ظلم برداشت و با صبر و درایت خود ارزش‌های اسلامی را پاس داشت. محمد غالب شافعی، از علمای اهل سنت در مورد حضرت زینب علیها السلام می‌نویسد:

یکی از بزرگ‌ترین زنان اهل بیت علیهم‌السلام از نظر حسب و نسب و از بهترین بانوان طاهره که دارای روحی بزرگ و مقام تقوا و آئینه سرتاپانمای رسالت و ولایت بوده، حضرت سیده زینب دختر علی بن ابی طالب است که به نحو کامل او را تربیت کرده بودند و از پستان علم و دانش خاندان نبوت سیراب شده بود، به حدی که در فصاحت و بلاغت یکی از آیات بزرگ الهی شد و در حلم و کرم و بینایی و بصیرت و تدبیر کارها در میان خاندان بنی هاشم، بلکه در عرب، مشهور شد. او جمال و جلال و سیرت و صورت و اخلاق و فضیلت را جمع کرده بود. شب‌ها در حال عبادت بود و روزها را روزه داشت و به تقوا و پرهیزکاری معروف بود (وجدی، ۱۹۷۱: ۴/۷۹۶-۷۹۵).

بدون شک یکی از حوادث مهمی که در طول تاریخ موضوع نگارش اندیشمندان سنی بوده، واقعه کربلا و نقش حضرت زینب علیها‌السلام است. از آن زمان تاکنون کتاب‌های بسیاری منتشر شده که منبعی برای رهروان و شیفتگان اسلام و امامت است. کتاب‌های متعدد و فراوانی نیز به زبان‌های دیگر، از جمله عربی، نگاشته شده که با عنایت مترجمان به فارسی ترجمه و مورد استفاده قرار گرفته‌اند.

معرفی شخصیت حضرت زینب علیها‌السلام

شخصیت زینب علیها‌السلام به گونه‌ای شکل گرفت که فضائل و کمالات جد عزیز و والدین بزرگوارش را تداعی می‌کرد.

الف) جلال الدین سیوطی در رساله زینبیه خویش می‌نویسد: «زینب در زمان جدش رسول خدا پا به عرصه جهان گشود و در دامن وی پرورش یافت. او هوشمندی توانا و دوراندیش و دارای قلبی پر قوت و پرمصلابت بود». سپس می‌افزاید: «حسن بن علی هشت سال قبل از رحلت پیامبر خدا و حسین بن علی هفت سال قبل از آن و زینب کبری نیز پنج سال قبل از رحلت آن بزرگوار به دنیا آمده‌اند، پس زینب پنج سال از عمر خویش را در کنار پیامبر خدا گذرانده و تربیت یافته است».

زینب علیها‌السلام، دختر علی بن ابی طالب علیه‌السلام، از جمله زنان با فضیلت و بزرگوار که

دوراندیشی و فکری با عظمت داشت. او همراه برادرش حسین بن علی علیه السلام در واقعه کربلا حضور پیدا کرد. به امریزید بن معاویه، ایشان را به همراه دیگر اسراء به شام و شهرهای مختلف بردند که در شام زینب کبری در برابریزید خطبه‌ای غراء خواند (رحمانی همدانی، ۱۳۶۹: ۲/۶۳۷).

ب) شیخ عزالدین معروف به ابن اثیر جزری می‌نویسد: «زینب دختر علی بن ابی طالب، مادرش فاطمه دختر رسول خدا بود. او در زمان پیامبر خدا به دنیا آمد و مقداری از زندگی آن حضرت را درک نمود. زینب تنها خانم متفکر و دانشمندی بود که از قوت فکر بالایی برخوردار بود. پدرش وی را به ازدواج عبدالله بن جعفر درآورد. خداوند به وی فرزندان عینیت کرد که نام آنان علی، عون اکبر، عباس، محمد و ام کلثوم بوده است. او در واقعه کربلا همراه برادرش حسین بن علی بود. بعد از شهادتش به همراه قافله روانه شام گشت و در برابریزید بن معاویه خطبه‌ای شیوا و پرمعنی ایراد کرد که در کتاب‌های تاریخی ذکر شده. ایراد آن خطبه درایت و عقل و اندیشه و قدرت بالای قلبی وی را می‌رساند» (ابن اثیر، ۱۹۶۵: ۷/۴۵۷).

ج) استاد محمد فرید وجدی: «زینب، دختر علی بن ابی طالب، از جمله زنان با فضیلت و بزرگواری است که دوراندیشی و فکر با عظمتی داشت. او همراه برادرش حسین بن علی در واقعه کربلا حضور داشت به امریزید بن معاویه آن خانم را به همراه دیگر اسراء به شام و شهرهای مختلف بردند که در شام زینب کبری در برابریزید خطبه‌ای غراء خواند.» (نقدی، ۱۳۵۰: ۲۱۵).

د) محمد غالب شافعی مصری: وی از نویسندگان مقتدر مصری است. در مجله «الاسلام» سال اول، شماره ۲۷ علاقه و عشق خود را به زینب علیه السلام چنین می‌نگارد: «یکی از بزرگترین زنان اهل بیت از نظر حسب و نسب و از بهترین بانوان طاهره که دارای روحی بزرگ و مقام تقوی و آئینه سرتا پا نمای رسالت و ولایت بوده، حضرت سیده زینب دختر علی بن ابی طالب می‌باشد که به نحو کامل، او را تربیت کرده بودند و از پستان علم و دانش خاندان نبوت سیراب گشته بود. به حدی که در فصاحت و بلاغت یکی از آیات بزرگ الهی گردید و در حلم و کرم و بینایی و بصیرت و تدبیر کارها در میان خاندان بنی

هاشم و بلکه عرب مشهور شد و میان جمال و جلال و سیرت و صورت و اخلاق و فضیلت را جمع کرده بود. شب‌ها در حال عبادت و روزها را روزه داشت و به تقوا و پرهیزگاری معروف بود» (وجدی، ۱۹۷۱: ۴/۲۶۸).

حضرت زینب علیها السلام و روایات نقل شده از دیدگاه علمای اهل سنت

باید توجه داشت که ارزش روایات نقل شده از حضرت زینب علیها السلام فراتر از روایاتی است که راویان دیگر نقل کرده‌اند، زیرا این بانوی بزرگ، خود عالمه‌ای غیر معلمه بود و روایاتی را که نقل می‌کرد، بی‌هیچ شبهه‌ای، معتبر و مستنداند، حتی روایت‌هایی که در سنین کودکی از ایشان نقل شده‌اند. این بانوی بزرگوار که پنج سال قبل از وفات رسول خدا صلی الله علیه و آله به دنیا آمد، از مادرش فاطمه زهرا علیها السلام، پدرش علی علیه السلام، اسماء بنت عمیس و ام ایمن روایت نقل می‌کرد. شمار راویان از وی بسیارند که می‌توان به: علی بن حسین علیه السلام، ابن عباس، محمد بن عمر، عطاء بن سائب، فاطمه بنت الحسین، محمد بن جابر، عباد عامری و... اشاره کرد (طباطبایی رضوی، ۱۳۴۱: ۲۴۴).

در ادامه برخی از روایات نقل شده از حضرت زینب علیها السلام در منابع اهل سنت را نقل می‌کنیم.

وسیله ارتباط خلق و خالق

ابوبکر با این سند: محمد بن زکریا، جعفر بن محمد بن عماره کندی، پدرش، حسین بن صالح، دو مرد از بنی‌هاشم، از حضرت زینب علیها السلام دختر علی علیه السلام روایت کرد که زینب علیها السلام فرمود: «قالت فاطمه علیها السلام ونحن وسيلته في خلقه ونحن خاصته ومحل قدسه ونحن حجة في غيبه ونحن ورثة انبيائه»؛ «ما وسیله ارتباط خدا با مخلوق‌های او هستیم. ما برگزیدگان خداییم و جایگاه پاکی‌ها، ما راهنماهای روشن خداییم و وارث پیامبران او هستیم» (جزائری، ۱۳۸۷: ۲۴۵).

دوستی آل محمد صلی الله علیه و آله

روایتی مشهور به «فاطمیات» در باب دوست داشتن آل محمد که با این اسناد نقل

شده است: «... عن فاطمه بنت السجاد على بن الحسين زين العابدين عليه السلام عن فاطمه بنت ابي عبد الله الحسين عليه السلام عن زينب بنت امير المؤمنين عليها السلام عن فاطمه بنت رسول الله صلى الله عليه وآله قالت: الا من مات على حُب آل محمد مات شهيداً؛ «آگاه باشید هر کسی که بر دوستی آل محمد بمیرد، شهید است» (جزائری، ۱۴۲۷: ۳۲۷).

همچنین شایسته است شخصیت والا و علمی حضرت زینب عليها السلام را از دیدگاه اهل سنت نیز مورد بحث قرار دهیم: شیخ عزالدین معروف به ابن اثیر جزیری از بزرگان اهل سنت، در کتاب *اسد الغابه*، که درباره صحابه پیامبر صلى الله عليه وآله نوشته است، حضرت زینب عليها السلام را از اصحاب پیامبر صلى الله عليه وآله دانسته، سپس به خصوصیات و ویژگی های بارز حضرت نیز چنین اشاره می کند:

«زَيْنَبُ بِنْتُ عَلِيٍّ بن أبي طالب، واسمه عبد مناف بن عبد المطلب بن هاشم القُرَشِيَّة الهاشمية وأمها فاطمة بنت رسول الله. أدركت النبي صَلَّى اللهُ عليه وسلم، وُوُلِدَتْ فِي حَيَاتِهِ، ولم تَلِدْ فاطمة بنت رسول الله صَلَّى اللهُ عليه وسلم بعد وفاته شيئاً. وكانت زَيْنَبُ امرأة عاقلة لبيبة جزاله... وكانت مع أخيها الحسين رضي الله عنه لما قتل، وُحِمِلَتْ إلى دمشق، وُحْضِرَتْ عند يزيد بن معاوية، وكلامهما ليزيد حين طلب الشامي أختها فاطمة بنت علي من يزيد، مشهور مذكور في التواريخ، وهو يدل على عقل وقوة جنان».

زینب دختر علی عليه السلام، پیامبر صلى الله عليه وآله را درک کرد (از صحابه بود) و در زمان پیامبر صلى الله عليه وآله متولد شد و از فاطمه عليها السلام بعد از وفات پیامبر صلى الله عليه وآله فرزندی غیر از او، متولد نشد. زینب زنی عاقل، خردمند و کامل بود و با برادرش حسین عليه السلام بود تا زمانی که برادرش شهید شد. بعد به عنوان اسیر به دمشق فرستاده شد و در مجلس یزید حضور داشت و سخنان آن دو (حضرت زینب و یزید) هنگامی که مرد شامی خواست فاطمه دختر حسین عليه السلام را به کنیزی بگیرد، مشهور و در تاریخ ثبت شده است و این دلالت بر عقل و قوت قلب (شجاعت) حضرت زینب عليها السلام دارد (ابن اثیر، ۱۹۶۵: ۴۵۹/۷).

در خصوص معنی «لبیبه جزاله» باید بگوییم، لُبُّ از نظر لغت، عقل و خردی است که از هر ناخالصی و شائبه ای پاک است، عقل و خرد، خالص کننده همه معانی است که

در وجود انسان مانند مغزها و مغز و اصل هر چیزی وجود دارد. مفهوم واژه لب برتر و والاتر از معنی واژه عقل است، پس هر لبی عقل است و هر عقلی لب نیست. و از این جهت خدای تعالی فهمیدن و درک احکامی که عقل های کامل و پاک آنها را می فهمند مربوط به «اولو الألباب»، یعنی فرزندان و صاحبان عقول و خردهای کامل، می داند و می گوید: «وَمَنْ يُؤْتِ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا، وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ» (بقره: ۲۶۹) حقیقت و ارزش حکمت را که خداوند آن را با خیر و نعمت بسیار بیان کرده است کسانی درک می کنند که خردمندانی فرزانه و کامل هستند. جزله نیز در لغت به معنی کسی که دارای عقل نیکویا کسی که رأی نیکوی داشته باشد. بنابراین حضرت زینب علیها السلام طبق اعتراف عالم نامی اهل سنت، از اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله و با عقلی کامل، خالص و شجاعتی بی نظیر بود (طریحی، ۱۳۸۹: ۲۵۹).

خیرالدین زرکلی در کتاب الاعلام بعد از ذکر جریان اسارت حضرت زینب علیها السلام درباره خصوصیات ایشان، می نویسد: «وكانت ثابتة الجنان، رفيعه القدر، خطيبه، فصيحہ...؛ حضرت زینب علیها السلام دارای قلبی استوار و ثابت قدم، با مقامی بالا، سخنور فصیح بود» (زرکلی، ۱۹۸۹: ۳ / ۶۷).

کحاله نویسنده اهل سنت در خصوص حضرت زینب علیها السلام می نویسد: «سیده جلیله، ذات عقل راجح، و رأی و فصاحه، و بلاغه»؛ «حضرت بانوی جلیله، دارای عقل راجح، رای، فصاحت و بلاغت بود» (کحاله، ۱۳۷۹: ۲ / ۹۱).

محمد علی قطب می نویسد «ثم من الله على هذا البيت الكريم - بيت علي وفاطمة - بزهرة بنی هاشم السیده زینب بنت الإمام علی، وقد تزوجت السیده زینب بنت الإمام علی (رضی الله عنه وكرم الله وجهه) من ابن عمها قطب السخاء عبد الله بن جعفر الطيار. وقد شهدت (رضی الله عنها) في العام الحادي والستين من الهجرة مأساة كربلاء وقامت بدور عظیم في حفظ نسل الإمام الحسين وذرية النبي صلی الله علیه و آله؛ «خداوند با گل بنی هاشم یعنی خانم زینب علیها السلام بر خانه علی و فاطمه منت گذاشت و با پسر عمومیش عبد الله که قطب سخاوت بود، ازدواج کرد و در سال ۶۱ هجری در فاجعه کربلا حضور داشت و نقش بزرگی در حفظ نسل امام حسین علیه السلام و ذریه پیامبر صلی الله علیه و آله داشت» (قطب، ۱۳۴۶: ۱۷۸).

بنت شاطی محقق مصری که نام او عائشه عبدالرحمان است و آثار خود را با اسم بنت الشاطی منتشر می کرد، در خصوص حضرت زینب علیها السلام جمله جالبی دارد: «کفی بزینب فخرا إنها أخذت من علم جدها رسول الله... و من شجاعة أبيها على و من صلابة أمها فاطمة... و من حلم أخيها الحسن... و من جهاد أخيها الحسين... فأصبحت ملتقى فضائل أهل البيت»؛ «همین فخر بزینب علیها السلام کافی است که علم را از جدش پیامبر صلی الله علیه و آله، شجاعت را از پدرش علی علیه السلام، صلابت را از مادرش فاطمه علیها السلام، حلم را از برادرش حسن علیه السلام و جهاد را از برادرش حسین علیه السلام گرفت لذا دارای مجموعه از فضائل اهل بیت علیهم السلام گردید» (بنت الشاطی، ۱۴۰۶: ۱۶۸).

شیخ با اسم مکدش در کتاب مناقب و فضائل آل بیت النبوی صلی الله علیه و آله عند أهل السنة و الجماعة که مناقب اهل بیت علیهم السلام را از منظر اهل سنت بررسی کرده است، در بخشی از کتاب به جریان مصیبت کربلا و شهادت امام حسین علیه السلام و به قضیه غارت زینت آلات زنان اهل بیت از جمله، سکینه، فاطمه، رقیه اشاره کرده و در ادامه در خصوص حضرت زینب علیها السلام می نویسد: «معهن عمتهن الطاهرة اخت الحسين (زینب) الكبرى»؛ «در بین آنها، عمه پاکیزه شان زینب کبری علیها السلام نیز بود» (مکدش، ۱۴۳۲: ۲۹۹).

ام فضل کتابی نوشته است به نام صحابیات مجاهدات، وی در این کتاب به اسامی و زندگی زنان مجاهد و مبارز که از اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله بودند، اشاره می کند از جمله این زنان مجاهد را حضرت زینب کبری علیها السلام دانسته و در خصوص ایشان می گوید: «وكانت ثابتة الجنان، رفيعة القدر، شاعرة، خطيبة، فصیحة». حضرت زینب علیها السلام دارای قلبی استوار، درجه ای رفیع، شاعره، خطیب و کلامی فصیح داشت (ام فضل مصطفی کامل، ۱۴۰۱: ۶۴).

البته در کتاب معجم النساء الشاعرات فی الجاهلیة و الاسلام، که درباره زنان شاعره در جاهلیت و اسلام نوشته شده است، نام حضرت زینب علیها السلام نیز به عنوان زن شاعره که دارای بلاغت و فصاحت بود، ثبت شده است (عبد مهنا، ۱۴۰۵: ۱۱۴).

بنابراین بزرگان اهل سنت، حضرت زینب علیها السلام را زنی منحصر به فرد و دارای جایگاهی بلند، از خاندان نبوی می دانند. همچنین از سخنان آنها چنین برداشت می شود که

حضرت زینب علیها السلام در سخنوری، بلاغت، فصاحت، علم و شجاعت، در مرتبه و درجه‌ای بالا بوده و از اصحاب برتر پیامبر صلی الله علیه و آله به شمار می‌رود. آنها هم عموماً در برابر عظمت و عمق شخصیت این بانوی بزرگوار با خضوع برخورد کرده‌اند و ایشان را ستوده‌اند (محدثی، ۱۳۸۰: ۸۶).

فضایل بانوی کربلا در آثار قدما و دانشمندان معاصر اهل سنت

جلال‌الدین سیوطی، متوفای سال ۸۸۴ هـ.ش، از عالمان نامدار اهل سنت محسوب می‌شود که رساله‌ای به نام «رساله زینبیه»، درباره شخصیت و ویژگی‌های اخلاقی حضرت زینب علیها السلام، به رشته تحریر درآورده است. سیوطی در نوشتار خود، پس از بیان ویژگی‌های نَسَبی و شخصیتی حضرت زینب علیها السلام، بانوی کربلا را از اصحاب و کسانی که از آن حضرت حدیث نقل کرده‌اند، برمی‌شمرد و می‌نویسد: «زینب علیها السلام در زمان جدش، رسول خدا صلی الله علیه و آله پا به عرصه گیتی گذاشت و در دامن آن حضرت پرورش یافت. زینب علیها السلام، بانویی باهوش، توانا، دوران‌دیش و دارای قلبی پر قوت و صلابت بود». سیوطی در رساله خود، حضرت زینب علیها السلام را بانویی با فضیلت و بزرگوار می‌داند که همراه برادرش در کربلا حضور پیدا کرد و پس از آن، با بیانات آتشین و کوبنده‌اش، اقتدار امویان را به شدت تهدید کرد (سیوطی، ۱۴۱۲: ۱۴۹).

علاوه بر سیوطی، علی بن محمد بن اثیر، در کتاب مشهور *أسد الغابه فی معرفه الصحابه*، پس از ذکر نام حضرت زینب علیها السلام در زمره اصحاب رسول خدا صلی الله علیه و آله، درباره آن بانوی با کرامت، می‌نویسد: «زینب دختر علی بن ابی طالب، رضی الله عنهما، از قریش و بنی هاشم است. مادرش فاطمه علیها السلام، دختر رسول خدا صلی الله علیه و آله است. او دوران حیات پیامبر خدا صلی الله علیه و آله را درک کرد. زینب علیها السلام بانویی پارسا و دانا بود که پدرش علی علیه السلام، او را به عقد پسرعمویش، عبدا... بن جعفر درآورد. زینب علیها السلام همراه با برادرش حسین علیه السلام به کربلا رفت و با او بود تا وقتی که برادرش به شهادت رسید. پس از آن، زینب علیها السلام را به دمشق بردند و او در حضور یزید، خطابه‌ای غرّا ایراد کرد که در تاریخ معروف است» (ابن اثیر، ۱۹۶۵: ۳۴۲/۷).

بسیاری از علما و نویسندگان اهل سنت، در آثار تاریخی شان، ضمن شرح وقایع قبل و بعد از واقعه عاشورا، درباره حضرت زینب علیها السلام مطالبی ارائه کرده‌اند. ابن اعثم کوفی در جلد پنجم کتاب مشهور الفتوح، به شرح برخی از ویژگی‌های شخصیتی حضرت زینب علیها السلام از زبان راویان واقعه کربلا و نیز وقایع پس از آن پرداخته و به نقل از خزیمه اسدی نوشته است: «زینب علیها السلام در برابر یزید ایستاده بود. به او نگاه کردم. به خدا قسم تا آن روز بانویی به فصاحت بیان و شجاعت زینب علیها السلام ندیده بودم. طوری سخن می‌گفت، گویی با زبان پدرش علی بن ابی طالب - رضی الله عنه - سخن می‌گوید» (ابن اعثم، ۱۴۱: ۱۲۱).

نفوذ کلام حضرت زینب علیها السلام، بسیاری از ادیبان و نویسندگان مسلمان و نیز پژوهشگران عرصه ادبیات عرب را واداشته است تا خطبه‌های بانوی کربلا را به عنوان نمونه‌ای کامل، ثبت و ضبط و به گردآوری آنها مباحثات کنند. به عنوان نمونه، احمد بن ابی طاهر، مشهور به «ابن طیفور»، بخش مهمی از کتاب مشهور خود، بلاغات النساء را، به خطبه‌های حضرت زینب علیها السلام اختصاص داده و آنها را در زمره بهترین خطبه‌های شنیده شده در تاریخ ادبیات عرب، برشمرده است (ابن طیفور، ۱۹۰۸: ۳۵۲).

محمد فرید وجدی

وجدی، نویسنده کتاب ارزشمند دایرة المعارف القرن العشرين در جلد چهارم کتاب خود، ذیل عنوان «زینب»، می‌نویسد: «زینب علیها السلام، دختر علی بن ابی طالب علیه السلام، از جمله زنان با فضیلت و بزرگواری است که دورانیشی و فکر با عظمتی داشت. او همراه برادرش حسین بن علی علیه السلام در واقعه کربلا حضور داشت و به دستور یزید بن معاویه، آن بانورا، به همراه دیگر اسرا، به شهرهای مختلف و سپس به شام بردند که در شام، زینب علیها السلام در برابر یزید خطبه‌ای غرا ایراد کرد». محمد فرید وجدی، سپس متن کامل خطبه حضرت زینب علیها السلام در شام را آورده و به شرح و توضیح فرازهایی از آن پرداخته است (وجدی، ۱۹۷۱: ۴/۷۹۶).

محمد غالب شافعی

محمد غالب، دانشمند شافعی مذهب مصری از جمله عالمان اهل سنت است که در شماره ۲۷ مجله «الاسلام»، درباره مقام و فضایل حضرت زینب علیها السلام، مقاله‌ای مفصل و ادبی را منتشر کرده است. وی در بخشی از این مقاله می‌نویسد: «یکی از بزرگ‌ترین بانوان اهل بیت علیهم السلام، از نظر حسب و نسب و از بهترین بانوان طاهره که دارای روحی بزرگ و مقام تقوا و آینه تمام‌نمای رسالت و ولایت است، حضرت سیده زینب علیها السلام دختر علی بن ابی طالب علیه السلام است که به نحو کامل، او را تربیت کرده بودند و از علم و دانش خاندان نبوت، سیراب شده بود؛ به حدی که در فصاحت و بلاغت، یکی از آیات بزرگ الهی محسوب می‌شد و در حلم، کرم، بینایی، بصیرت و تدبیر کارها، در میان خاندان بنی‌هاشم و بلکه عرب، مشهور بود و جمال، جلال، سیرت، صورت، اخلاق و فضیلت را، یک جا در خود جمع کرده بود. شب‌ها در حال عبادت و روزها، روزه بود و به تقوا و پرهیزگاری شهرت داشت» (قاسمی، ۱۳۷۰: ۵۷).

محمد علی احمد مصری

زینب از نظر حسب و نسب خانوادگی از بزرگان اهل بیت علیهم السلام و بهترین زنان پاک و از برترین زنان متفکر و شجاع است و تقوی را همواره سرلوحه زندگیش و زبانش همواره به یاد خدا برعلیه ظالمان و کمک حق خواهان بود. وی سرآمد دنیا و آخرت، همزاد حسن و حسین، دختر زهرای بتول که خداوند او را بر زنان برتری و سرآمد مردمان با اراده و بخشنده قرار داد... تولدی نیکو داشت. دانشمندی فاضل از خانواده‌ای که مصداق آیه «اصلها ثابت و فرعها فی السماء» بود، بسیار حلیم، صبور، دارای مکارم اخلاق بود، بیانی فصیح و بلیغ داشت و از دستش باران بخشش و کرم می‌چکید (مصری، ۱۳۸۵: ۳۶۹).

علی احمد شبلی

زینب دختر زهراء و امام علی رضی الله عنهم در خانه نبوت تولدی مبارک داشت و رشدی کریمانه و پاک که خداوند امور او را برعهده داشت و جد بزرگش و پدر و مادرش به

او توجه و عنایت داشتند تا اینکه زبان باز کرد پدرش به تعلیم و تربیت و تهذیبش پرداخت. پس علم، حکمت، دین، فقه، ادب و روایت حدیث و اخبار را یاد داد و از روح و جان خودش شجاعت و پایداری و یقین محکم را به دخترش منتقل کرد پس عقل و فکری والا، رای و ایده‌ای دلسوزانه، قدرت، استوای و ایمان به او داد (شبلی، ۱۴۲۰: ۱۱۸).

عایشه بنت الشاطی

در میان آثاری که توسط نویسندگان و پژوهشگران اهل سنت درباره زندگی و شخصیت حضرت زینب علیها السلام به رشته تحریر درآمده است، بی تردید، کتاب زینب بطله الکریلا اثر عایشه عبدالرحمان، معروف به بنت الشاطی، نویسنده و پژوهشگر نامدار مصری جایگاهی ویژه و کم نظیر دارد و یکی از معتبرترین کتاب‌هایی است که به قلم این بانوی نویسنده غیرشیعی نوشته شده و سند محکمی برای حقانیت شیعه و شناخت شخصیت حضرت زینب علیها السلام و واقعه کربلا است. در این کتاب وقایع دوران زندگی حضرت زینب علیها السلام با نثری ساده و روان، برای مخاطبان شرح داده شده است. شیوه تنظیم و ارائه وقایع زندگی حضرت زینب علیها السلام در این کتاب به گونه‌ای است که حتی تعدادی از نویسندگان معاصر کشورمان، در تدوین و نگارش زندگی بانوی کربلا، از آن استفاده کرده‌اند. نام کامل این کتاب به زبان عربی، *السیده زینب عقیله بنی هاشم* است. او کتاب را با معرفی خاندان رسول خدا صلی الله علیه و آله که خاستگاه و مهد پرورش حضرت زینب علیها السلام است، آغاز می‌کند و وقایع زندگی آن حضرت را تا ورود کاروان اسیران به کوفه، یک به یک برمی‌شمارد و آنها را با جملات سراسر احساس و ارادت خود نسبت به بانوی کربلا و خاندان رسول خدا صلی الله علیه و آله، می‌آراید. این کتاب ارزشمند، چند بار به زبان فارسی ترجمه و به زیور طبع آراسته شده است.

در مقدمه کتاب ارزشمند، زینب، دختر علی علیه السلام آمده است، «من معتقدم دوران جلوه شخصیت زینب علیها السلام، با پایان یافتن این نبرد خونین [واقعه کربلا]، به پایان نرسید، بلکه آغاز دوران او، مصادف با پایان نبرد عاشورا است. از این پس، زینب علیها السلام می‌بایست بانوان اسیر بنی هاشم را سرپرستی و از علی بن حسین علیه السلام دفاع کند. اگر زینب علیها السلام نبود، احتمالاً

زین العابدین علیه السلام به شهادت می‌رسید و با شهادت او، امامت اهل بیت علیهم السلام پایان می‌یافت» (بنت الشاطی، ۱۴۰۶: ۱۶۸).

در ادامه کتاب، بنت الشاطی شرح می‌دهد، نام این زن، در تاریخ ما و تاریخ انسانیت، با مصیبتی قرین گردیده و آن مصیبت کربلاست. بردوش بانوی بانوان زینب، در این مصیبت جانگداز، وظیفه‌ای بسیار بزرگ بوده، بلکه بعضی از آنها او را «بطله کربلا» نامیده؛ زیرا وی نخستین بانویی بود که در آن وادی خطرناک نمایان گردید تا مجروحان را پرستاری کند و با محتضران همدردی نماید و برای قربانیان و شهیدانی که قطعه قطعه و پاره پاره در آن بیابان افتاده بودند و مرغان هوا و درندگان وحشی پیکرهاشان را می‌جویدند، بسوزد و اشک بریزد. ولی عقیده من آن است که، زینب وظیفه بزرگ خود را پس از این مصیبت آغاز کرده؛ زیرا او از طرفی باید زنان اسیرینی هاشم - که مردانشان را از دست داده‌اند - سرپرستی کند، و از طرفی باید با جانبازی از جان جوانی بیمار (علی بن حسین زین العابدین) دفاع کند، که اگر زینب نمی‌بود، کشته می‌شد، و با کشته شدن او، دودمان امام برچیده می‌گشت. اضافه بر این، وظیفه‌ای بزرگتر بردوش زینب بود؛ زینب وظیفه داشت نگذارد این خون مقدسی که ریخته شد، به هدر رود. گمان ندارم مبالغه باشد و یا زیاده‌روی کرده باشم اگر بگویم، زینب کسی بود که پس از وقوع این کشتار، آن را مصیبتی جاوید و فراموش نشدنی قرار داد. زینب، پس از فاجعه کربلا زنده نماند، دردها و رنج‌هایی که کشیده بود، به اندازه‌ای نبود که بتوان تحمل کرد و طاقت آورد. ولی در آن مدت کوتاهی که زندگی کرد، توانست در دل‌های شیعیان، آتش خون و اندوهی را بیفزورد که تا امروز زبانه بکشد و خاموش نگردد و کسانی را که اهل بیت پیغمبر صلی الله علیه و آله را تسلیم دشمنان کردند، به بدبختی و خواری و سوزش پشیمانی بیندازد.

بنت الشاطی در بخش دیگری از این کتاب می‌نویسد: «زینب علیها السلام، پس از نبرد کربلا، مدتی طولانی زنده نماند، چرا که مصیبت‌هایی که به وی رسید، بسیار طاقت‌فرسا بود. لیکن در همین مدت کوتاه، توانست در جان مسلمانان، چنان آتش حزن‌ی برافروزد که شراره آن تا امروز روشن است» (بنت الشاطی، ۱۴۰۶: ۱۷۰).

از دیگر نویسندگان معاصر اهل سنت، که در آثارش به بیان ویژگی‌های شخصیتی حضرت زینب علیها السلام پرداخته است، می‌توان به استاد تفسیر دانشگاه الازهر، که چند سال قبل دارفانی را وداع گفت، اشاره کرد. وی در مقاله‌ای شیوا و مستدل که با عنوان «السیده زینب، رضی‌ا... عنها»، در مجله «منبر الاسلام»، شماره ۲۸، مورخ جمادی الاول سال ۱۳۹۰ ق منتشر شده است، ضمن اشاره به خطبه‌های غرای بانوی کربلا، به تجلیل و ستایش از شخصیت آن حضرت می‌پردازد و می‌نویسد: «هنگامی که زینب علیها السلام متولد شد، اصحاب و بنی‌هاشم برای عرض تبریک میلاد این گل تازه شکفته خاندان رسول خدا صلی الله علیه و آله، به منزل آن حضرت رفتند. در جبین نورانی این طفل با برکت، نشانه‌ای از بزرگواری اجداد طاهرش نمایان بود و این باعث شادی حاضران می‌شد؛ اما در همان حال، سایه‌ای از غم، گهواره او را احاطه کرده بود؛ سایه‌ای که دلیل آن، رسیدن خبری از غیب بود که از آینده پررنج و درد زینب علیها السلام در واقعه کربلا و پس از آن خبر می‌داد» (قزوینی، ۱۳۸۴: ۲۷۶).

جلوه‌های فضایل بانوی کربلا، حضرت زینب کبری علیها السلام، تنها در آثار نویسندگان و علمای اهل سنت، انعکاس پیدا نکرده است. بلکه دانشمندان مسیحی هم درباره حضرت زینب علیها السلام اظهارنظراتی داشته‌اند که از آن جمله می‌توان به کورت فریشلر آلمانی اشاره کرد. فریشلر کتابی نسبتاً مفصل در ارتباط با امام حسین علیه السلام نوشته است که در آن رسالت حضرت زینب علیها السلام را به خوبی بیان کرده است. وی می‌نویسد: «بعد از آنکه تمام اسیران وارد مجلس عبیدالله بن زیاد شدند و نشستند، زینب دخت امام علی بن ابیطالب علیه السلام و خواهر امام حسین علیه السلام وارد شد، علت تأخیر ورود زینب این بود که وی مسئولیت اداره امور اسیران را داشت و قبل از اینکه وارد بر حاکم عراق شود دقت کرد که هیچ یک از کودکان در خارج نمانند یا اینکه گم شوند و غذای کودکان را خود می‌داد و همواره در موقع غذا دادن شماره غذاها و شماره کودکان را تطبیق می‌کرد که مبادا طفلی بی غذا بماند و چون تقسیم کننده غذا بود بعضی از اوقات حتی یک لقمه برای او

نمی ماند و با گرسنگی بسر می برد... عیدالله بن زیاد گفت: خدا را شکر می کنم که نشان داد شما ناحق هستید... زینب گفت: خدا را شکر می کنم که ما را از هرگونه آلودگی مصون کرد و مردان ما در تمام عمر با امانت و تقوی و صداقت زندگی کردند... خداوند پاداش برادرم حسین علیه السلام را داد و او اینک در بهشت با جدش رسول خدا صلی الله علیه و آله بسر می برد. آنهایی که او را کشتند هم در این دنیا ملعون و سرافکنده می شوند و هم در آن دنیا».

کورت فریشر بعد از آنکه به شجاعت حضرت زینب علیها السلام در مجلس یزید در شام اشاره می کند، خطبه تاریخی آن حضرت را ذکر کرده است. وی می نویسد، «مضمون قسمت اصلی نطق زینب دختر علی که بدون وقفه و فی البداهه ایراد شد از این قرار است» و سپس این خطبه مهم را آورده است. سپس می نویسد: «هنوز صحبت زینب علیها السلام تمام نشده بود و کسانی که در مجلس یزید حضور داشتند، بدقت سخنان آن زن را می شنیدند و از شجاعت وی حیرت می کردند. تا آن روز کسی جرأت نکرده بود که آن طور صریح و بدون پرده ظلم و فسق و رشوه خواری دستگاه خلافت یزید بن معاویه را رودر رو و با حضور شاهدان و مستمعان زیادی به او بگوید. حتی در دوره معاویه، پدر یزید با این که وی نسبت به پسرش مردی معتدل و آرام بود کسی جرأت نکرد آن طور بی پرده و صریح صحبت کند». این نویسنده در پایان کتابش این سؤال را مطرح می کند که آیا نفرین زینب نسل اموی را از بین برد؟ و سپس در جواب این سؤال می نویسد: «... آنگاه بر اثر طول مدت خلافت بنی عباس، حتی نام امویان هم از بین رفت و تو گوئی نفرین زینب بنت علی آنها را به کلی نابود کرد...» (کریمی جهرمی، ۱۳۹۴: ۱۷۵).

نتیجه

پس از بررسی و تبیین شخصیت حضرت زینب علیها السلام و نقش ایشان در قیام امام حسین علیه السلام در منابع اهل سنت نتایج ذیل به دست آمد:

۹۴ فضایل و مناقب و کرامات حضرت زینب علیها السلام همسوبا آثار شیعی در میان متون اهل سنت نیز آمده است. علمای اهل سنت نیز، به مناسبت های مختلف، به شرح و تبیین جایگاه والای آن بانوی بزرگوار پرداخته و شخصیت تابناک آن حضرت را با عالی ترین

مضامین، ستوده‌اند. از میان این عالمان، می‌توان به جلال‌الدین سیوطی، ابن‌اثیر، ابن‌اعثم کوفی، محمد غالب و عایشه بنت‌الشاطی و... اشاره کرد. آنچه بیشتر در آثار علمای اهل سنت، درباره ویژگی‌های شخصیتی حضرت زینب علیها السلام به چشم می‌خورد، مربوط به قدرت بیان و خطابه‌های غرّای آن حضرت در برابر ابن‌زیاد و یزید است. با این حال، توجه به این خطابه‌ها، مانع از پرداختن نویسندگان و علمای اهل سنت به دیگر فضایل حضرت زینب علیها السلام نشده است و آنها با وجود محدودیت منابع، تلاش فراوانی برای معرفی فضایل و کرامات آن حضرت، در آثارشان، مبذول داشته‌اند. همچنین عمده مطالبی که در خصوص حضرت زینب علیها السلام نقل شده، همراهی ایشان با حضرت سید‌الشهدا علیه السلام در قیام عاشورا است که با توجه به اینکه قیام عاشورا علیه حاکمیت بنی‌امیه بوده و توجه تاریخ‌نگاران را به خود جلب کرده، بخش‌هایی از سخنان حضرت زینب علیها السلام در منابع تاریخی نقل شده است. از آن جمله می‌توان به سخنان حضرت زینب علیها السلام در برخورد با عمر سعد بعد از زمین افتادن امام حسین علیه السلام که در برخی مقاتل نقل شده و حرکت کاروان اسرا از کوفه و بیان حقایقی در عزاداری پرسوز و گداز آن حضرت پس از شهادت امام حسین علیه السلام و سخنرانی‌های افشاگرانه ایشان که مردم را تکان داد، اشاره کرد.

آن حضرت به عنوان پیام‌رسان واقعه کربلا و تداوم بخش راه امام حسین علیه السلام شناخته می‌شود. به جرأت می‌توان گفت اگر اقدامات کوبنده حضرت زینب علیها السلام نبود، واقعه کربلا در حادثه روز عاشورا محو و دفن می‌شد و انعکاسی در سطح تاریخ پیدا نمی‌کرد. از این حیث حضرت زینب علیها السلام نقشی بسیار مهم در ارتباط با سعادت و هدایت جامعه اسلامی ایفا فرموده است. سخنرانی کوبنده در مجلس عبیدالله بن زیاد که این حاکم خبیث، مغرور، پرمدعا و مهیب را در برابر چشم بزرگان حکومتی در هم پیچید و خوار و تحقیر کرد تا جایی که ابن‌زیاد چنان از تحقیر خود به خشم آمد که فرمان قتل حضرت زینب علیها السلام را صادر کرد، ولی موفق به آن کار نشد. سخنرانی و خطابه حضرت زینب علیها السلام موجب تغییر فضای مجلس علیه بنی‌امیه و یزید شد. شرح ماجرای کربلا در مقاتل و کتب تاریخی اهل سنت اگر بیشتر از متون شیعی نباشد، کمتر نیست.

منابع

قرآن کریم

- ابن اثیر، علی بن ابی الکریم (۱۳۸۵ق / ۱۹۶۵م)، اسد الغابہ فی معرفہ الصحابہ، بیروت، دارصادر.
- ابن اعثم کوفی، علی (۱۴۱۱ق)، الفتوح، بیروت، دارالاضواء.
- ابن طیفور، أحمد بن أبی طاهر (۱۹۰۸م)، بلاغات النساء، قاهره، کتابخانہ قدسی.
- ام فضل مصطفی کامل (۱۴۰۱)، صحایب مجاہدات، بیروت، دارالکتب العلمیہ.
- بنت الشاطی، عایشہ عبدالرحمن (۱۴۰۶ق)، السیدہ زینب بطله الکربلا، بیروت، دارالہلال.
- جزائری، نعمت اللہ بن عبداللہ (۱۴۲۷ق - ۲۰۰۶م)، ریاض الابرار فی مناقب الائمہ الاطہار، چاپ اول، بیروت، موسسہ التاریخ العربی.
- جزائری، سید نورالدین (۱۳۸۷ش)، خصائص زینبیہ، ترجمہ ناصر باقری بیدہندی، قم، مسجد مقدس جمکران.
- رحمانی ہمدانی، احمد (۱۳۶۹ش)، فاطمة الزهراء بهجة قلب المصطفى صلی اللہ علیہ وآلہ، قم، موسسہ تحقیقاتی امیرالمؤمنین.
- زرکلی، خیرالدین (۱۹۸۹م)، الاعلام، بیروت، دارالعلم للملایین.
- سیوطی، جلال الدین (۱۴۱۲م)، رسالہ زینبیہ، قاهرہ، دارالکتب الاسلامیہ.
- شبلی، علی احمد (۱۴۲۰م)، الصدیقہ زینب علیہا السلام شقیقہ الحسین، بیروت، دارالہادی.
- طباطبائی رضوی، ابوالحسن (۱۳۴۱ش)، شرح رسالہ زہبیہ، تہران، دارالکتب الاسلامیہ.
- طریحی، فخرالدین (۱۳۸۹ش)، المنتخب، قم، منشورات شریف رضی.
- عبد مہنا (۱۴۰۵ق)، معجم النساء الشاعرات فی الجاہلیہ والاسلام، بیروت، دارالکتب العلمیہ.
- قاسمی، علی (۱۳۷۰ش)، انقلابی ترین بانوی تاریخ، تہران، نشر مشعر.

- قطب، محمد علی (۱۳۴۶ش)، مسلمات مؤمنات، القاہرہ، المختار الإسلامی۔
 كحاله، عمر رضا (۱۳۷۹ق)، اعلام النساء فی عالم العرب والاسلام، بیروت، موسسه رساله۔
- قزوینی، کاظم (۱۳۸۴ش)، زندگانی حضرت زینب علیہا السلام، قم، اسلامیہ۔
 - کریمی جهرمی، علی (۱۳۹۴ش)، شرح خطبہ حضرت زینب علیہا السلام در شام، قم، بوستان کتاب۔
- محدثی، جواد (۱۳۸۰ش)، فرهنگ عاشورا، قم، معروف۔
 - مکد اش، باسم (۱۴۳۲ق)، مناقب و فضائل آل بیت النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم عند أهل السنة والجماعة، بیروت، دار الکتب العلمیہ۔
- مصری، محمد علی احمد (۱۳۸۵ش)، العقیله الهاشمیہ زینب بنت علی علیہ السلام، قم، انوار الہدی۔
- نقدی، جعفر (۱۳۵۰)، زینب الكبرى، چاپ اول، بیروت، دارالفکر۔
 - وجدی، محمد فرید (۱۹۷۱م)، دائرہ المعارف القرن العشرين، چاپ اول، بیروت، دارالفکر۔

